

Ny Literatur.

J. Conrad, das Universitätsstudium in Deutschland während der letzten 50 Jahre. Statistische Untersuchungen unter besonderer Berücksichtigung Preussens. Jena, Verlag von Gustav Fischer. 1884. (243 S.)

Dette med megen Flid, Dygtighed og Omsigt udarbejdede statistiske Værk skyldes et Fællesarbejde mellem Professor Conrad og flere Medlemmer af det af ham ledede statsvidenskabelige Seminarium i Halle. Udgangspunktet er taget i den stærke Tilgang til Universiteterne, som de senere Aar har at opvise. Overvurderes bør Tilgangen dog ikke: ogsaa i tidligere Tider har man set stærke Tilløb, der imidlertid kun holdt sig gennem nogle Aar, og efterfulgtes af stærk Tilbagegang: paa de tyske Universiteter havde saaledes Besøget i Aarhundredets Begyndelse været yderst svagt, men i Tyverne tog det stærkt til, kulminerede i 1830—31 med ca. 15,750 Studenter, gik derefter i de følgende tredive Aar jævnt nedad, begyndte efter 1861 atter at stige, men naaede dog endnu i Treserne ikke 14,000, ikke engang samme absolute Tal som 30—40 Aar tidligere, steg nu stadigt og efter 1871 endog meget stærkt: i 1871—76 overskredes 16,000; i 1876—81 naaedes 20,000, og i 1882—83 overskredes Tallet 24,000. (De anførte Tal omfatter dog ikke udelukkende egenlige Studenter; men saadanne Farmaceuter, Land- og Førstmænd og Kirurger, der vare immatrikulerede ved

de tyske Universiteter, ere medregnede). Paa 100,000 Indbyggere kom der Universitets-Studerende:

1830—31	52,5
1831—36	42,4
1836—41	35,4
1841—46	34,0
1846—51	34,1
1851—56	34,2
1856—61	32,0
1861—66	33,8
1866—71	33,5
1871—76	38,0
1876—81	43,7
1881—82	51,0
1882—83	52,5

Man ser, at var end den absolute Fremgang fra 1830 til 1882 saa stor som fra 15,750 til over 24,000, saa naaedes det samme Forholdstal som i 1830 (o: Tallet af Studerende pr. Indbygger) dog først i 1882; — men efter dette Aar har der rigtignok været en yderligere Tilvæxt, som det foreliggende Værk ikke har faaet med.

Efter nogle interessante Bemærkninger om Aarsagerne til Svingningen i Universitets-Frekvensen angives det, hvorledes de Studerende fordeler sig mellem de 21 Universiteter. De tre største er Universiteterne i Berlin, Leipzig og München med henholdsvis ca. 4700, ca. 3300 og 2200 Studerende i 1882—83. Navnlig til Berliner-Universitetet har Tilgangen siden 1871 været overordentlig. Efter München følger Universiteterne i Breslau, Halle, Tübingen, Göttingen og Würzburg med mellem 1500 og 1000 Studerende i anførte Aar. Mellem 1000 og 500 Studerende har Universiteterne i Bonn, Strassburg, Königsberg, Marburg, Heidelberg, Greifswalde, Erlangen, Freiburg og Jena. Under 500 har Universiteterne i Giessen, Kiel (ca 350), Münster (der dog kun har to Fakulteter), og Rostock (ca. 240). — Hvad der i den besværlige Konkurrencekamp med de store, en saa stærk Attraktion udøvende Universiteter

endnu i en væsentlig Grad støtter adskillige af de smaa, er den Omstændighed, at de praktiske Øvelser (»Seminarie-Øvelserne«) i Almindelighed bedre trives paa de Universiteter, hvis mindre Dimensioner gør det lettere for Universitetslærerne at træde i personligt Forhold til Studenterne. De smaa Universiteter har i det Hele ogsaa yngre Lærere, og erfaringsmæssigt egner de yngre, men dog fuldt modne Lærere, der bedre forstaar Studenterne, sig bedre end de ældre for den Slags Øvelser, der i vor Tid i Tyskland er bleven erkendt at være det fortræffeligste Middel til Udvikling af videnskabelig Sans. Netop disse Seminarieøvelser gør det fremdeles muligt for de smaa Universiteter at hævde deres Plads med Ære.

Studietiden paa ét Universitet varierer mellem 2 Semestre som gennemsnitligt Minimum (Heidelberg) og 4 à 5 Semestre som Maximum (Königsberg, Breslau og Tübingen). Men de fleste Studenter frekventerer to Universiteter og tilbringer lige lang Tid ved hvert.

Af Studenterne ved de tyske Universiteter er over 5 pCt. (absolut Tal: over 1100) Udlændinge, især Schweizere, Russere, Østrigere og Amerikanere, men forøvrigt Repræsentanter fra alle Lande og alle Verdensdele. Udlændingene gaar især til Berlin og Leipzig (mellem 200 og 300), Heidelberg, München (over 100), Würzburg, Halle, Göttingen (50 à 60), Tübingen (c. 40), Freiburg, Jena og Erlangen (20 à 30). De fleste af dem søger det filosofiske Fakultet, derefter det medicinske og det retsvidenskabelige; færrest det theologiske. — Omvendt studerer nogle Tyskere i Wien og Innsbruck, i Zürich, Basel og Bern, i Dorpat osv.

I 1881 og 1881—82 udgjorde de tyske Studenter ved de tyske Universiteter ca. 47 paa 100,000 Indbyggere. Württemberg, Sachsen og Preussen leverede mellem 51 og 48 Studenter for hvert 100,000 Indbyggere, Bayern leverede 41 og Baden kun 36 pr. 100,000 Indb. Elsass-Lothringen endog kun 13! (men muligt er det jo, at forholdsvis ikke faa Elsass-Lothringer studerede

ved ikke-tyske Universiteter). Indenfor den preussiske Stats Grænser leverede Rhinlandet og Slesvig-Holsten kun 34 à 35, Pommern og Sachsen derimod 59 paa 100,000 Indb.; de andre Provinser stod mellem disse Grænser. — Af de 47 Studenter pr. 100,000 Indb. var 7 Theologer, 12 Jurister, 10 Medicinere og 18 under det filosofiske Fakultet. Forholdsvis flest Theologer kommer fra Württemberg.

Efter et Afsnit om de tyske Studenters Vandringer fra et Universitet til et andet følger et Afsnit om Studenter-Fædrenes Livsstilling. Indgaaende, paalidelige Oplysninger herom vilde, især naar de havdes fra forskellige Tider, være af stor kulturhistorisk Interesse, — uheldigvis mangler der tilstrækkeligt Materiale. Værket indskrænker sig i den her ompurgte Retning i Hovedsagen til at give Oplysninger om Forholdene ved Universitetet i Halle, — ret udførlige Oplysninger, der række tilbage indtil 1768; men det nævnte Universitet — der i ældre Tid ganske overvejende besøgtes af Theologer, næsten slet ikke af Medicinere og Filosofer, medens Forholdet nu er et ganske andet — kan ikke betragtes som typisk. Imidlertid har dog ogsaa Oplysningerne fra dette Universitet betydelig Interesse. I 1877—81 var 6 pCt. af Studenterne i Halle Sønner af Embedsmænd med akademisk Dannelse, og de søger især til det retsvidenskabelige Fakultet, kun i meget ringe Grad til det theologiske; — Sønnerne af Lærere med akademisk Dannelse udgjorde 5 pCt., især Jurister og Filosofer; — Sønnerne af Gejstlige udgjorde 16 pCt., især Theologer; — Sønnerne af Læger udgjorde 5 pCt., især Medicinere; — Købmandssønnerne (11 pCt.) foretrak Jura, Medicin, Filosofi; — Sønnerne af større Landmænd og Landejendomsbesiddere (6 pCt.) Jura og Medicin; — Haandværkernes Sønner (11 pCt.) især Filosofi og Theologi; — Bondesønnerne (7 pCt.) ligesaa; — Sønnerne af Embeds- og Bestillingsmænd uden akademisk Dannelse (13 pCt.) især Filosofi og Jura, dog ogsaa mange Theologi; — Sønnerne af Lærere uden akademisk Dannelse (10 pCt.) især Theologi. Saa var der Sønner af nogle

mindre Kategorier, Fabrikanter, Rentiers, Apothekere, Officerer, smaa Bestillingsmænd osv. Endelig Arbejdersonner, kun 0,3 pCt. — I det Hele viser der sig større Tendens end tidligere til, at Embedsstanden rekruteres af Kredse uden akademisk Dannelse, eller vel endog af ligefrem fattige Kredse.

Værket gaar derefter over til en udførlig Omtale af de enkelte Fakulteter.

I 1881—82 udgjorde ved de tyske Universiteter Juristerne 23, Medicinerne 22, de evang. Theologer 12, de katholske do. 3 og Filosoferne 40 pCt. af samtlige Studerende. Et halvt Aarhundrede før (i 1830—31) var Forholdstallene for Juristerne 28, Medicinerne 16, ev. Theologer 27, kath. Theologer 11 og Filosoferne 18 pCt. I det halve Aarhundredes Forløb svingede Forholdstallene for Medicinere og Juristerne op og ned; for Theologernes og Filosofernes Vedkommende var der en meget karakteristisk henholdsvis Nedgang og Fremgang.

I 1831 studerede der ved de tyske Universiteter det, i Forhold til Tallet paa theologiske Pladser, urimeligt høje Tal af 4147 evang. Theologer. Reaktionsbølgen slog over Studiet i de følgende Aar, især i Halvfjerdserne — og i 1876—77 var der endog kun 1359 ev. Theologer! En sand »Theologmangel« hjemsøgte Tyskland. Yderst behagelig naturligvis for hvem, der havde taget sin theologiske Examen; man behøvede knap at fløjte efter Kald for at faa det. Men naturligvis maatte saadanne Forhold friste, — og blot sex Aar senere, i 1882—83, havde Fristelsen faat Tallet til at fordoble sig: 3168 ev. theologiske Studenter. Deraf studerede 600 i Leipzig, c. 450 i Berlin, c. 450 i Halle, c. 300 i Tübingen, c. 260 i Erlangen (Halvdelen af Studenterne i Erlangen er Theologer); intet andet Universitet naaede et Tal af 200 Theologer, nærmest kom Göttingen. Regner man ud, hvormange theologiske Studenter der falder paa 100,000 Protestanter i Tyskland, viser det sig, at i 1881—82 var Forholdstallet $10\frac{1}{2}$. Dette Tal var jo højt i Sammenligning med Tallene

fra de nærmest foregaaende Aar; men i de 50 Aar 1831—1881 var Tilbagegangen saa kolossal, at medens der i Begyndelsen af Trediverne kom henved 16, i Slutningen af Trediverne 11, i Begyndelsen af Fyrreerne henved 10 theologiske Studenter paa 100,000 Protestanter, var Forholdstallet i Slutningen af Trediverne kun lidt over 8, og i Halvfjerdsjerne ikke engang 7.

I de senere Decennier (f. Ex. i Halvfjerdsjerne) kan det nok være, at den her konstaterede Nedgang tildels skyldes en stigende Afsmag for Theologien og den præstelige Embedsvirksomhed. Forsaaavidt Sammenligningen sker med længere tilbageliggende Tidsrum, er der dog et andet Moment, der maa tages med i Betragtning. Det er den forandrede Stilling, det theologiske Fakultet nu indtager ved Universitetet. I ældre Tider var det theologiske Fakultet ikke blot formelt, efter sin Rang, Universitetets fornemste; det var det tillige realiter; det var ofte udrustet med et særligt stort Tal af Professorer; disses Lønninger var særligt store; det betragtedes som en Ære at høre under det; mange Personer, i hvis Tanke det aldrig havde ligget at søge theologiske Embeder, men som vilde hellige sig Fag, der hørte under det filosofiske Fakultet, meldte sig dog ind i det mere ansete theologiske; derfra udgik, f. Ex., saa godt som alle Lærere. I Tidernes Løb forandrede dette sig, men kun ganske gradvis, og det ene Sted hurtigere eller langsommere end det andet Sted. Nu melder ingen Student sig ind i det theologiske Fakultet, blot fordi det formelt har første Plads. Vil man lægge sig efter filosofiske Fag, gaar man til det filosofiske, ikke til det theologiske Fakultet, saaledes at hints Studentertal naturligt maatte stige, dettes tage af — uden at der derfra kan sluttes til nogen tilsvarende Forandring i deres filosofiske, resp. theologiske Tilbøjeligheder.

I det katholsk-theologiske Fakultet har Tilbagegangen været endnu større. I det halve Aarhundrede 1831—80 var 1831 det Aar, der havde det største Tal af katholske Theologer at opvise, 1801, — Minimumstallet falder

paa 1879—80; nemlig kun 619. Paa 100,000 Katholiker kom der i Begyndelsen af Trediverne over 11, i Begyndelsen af Treserne endnu dog 8, i Begyndelsen af Halvfjerdserne derimod kun 5,3, og i Begyndelsen af Firserne kun noget over 4 katolske Theologer. Katholsk Theologi kan i Tyskland studeres ved 7 Universiteter (incl. Münster). Mest søgt er Würzburg og Tübingen (c. 150 kath. theol. Studenter ved hvert), dernæst München, Breslau og Münster (noget over 100), mindst Bonn og Freiburg (c. 50).

Juristerne søger især Berlin (i 1882—83 endog over 1400 juridiske Studenter eller næsten en Tredjedel af Berlineruniversitetets samlede Studentertal), Leipzig (c. 800, en Fjerdedel af samtlige Studenter) og München (700); derefter følger Breslau, Bonn, Heidelberg, Strassburg og Göttingen (2 à 300 ved hvert af disse Universiteter). Ved intet andet Fakultet er Studentervandringerne saa fremtrædende som ved dette, bl. a. fordi de juridiske Studenter gennemgaaende er de mest velhavende. Den samme Grund, Velhavenheden, medfører ogsaa, at Juristernes Studietid bliver forholdsvis lang: ved intet Fakultet besøges Forelæsningerne saa uregelmæssigt som ved det juridiske; en uforholdsmæssig Tid bliver »verbummelt« og optages af »Korps«-Idrætter.

Medicinerne foretrækker ligeledes de tre store Universiteter, Berlin, Leipzig og München (6 à 800), men tæt efter følger Würzburg (i 1882—83 var af ca. 1000 Studenter her over 500 Medicinere); derefter kommer Greifswalde (c. 350 eller Halvdelen af samtlige Studenter), Breslau, Freiburg, Königsberg, Halle og Strassburg (over 200). De medicinske Studenter klumper sig ikke saaledes som de juridiske sammen, men er i det Hele langt mere fordelte, til Held for Studiet.

For det filosofiske Fakultets Vedkommende spiller Berlin en aldeles dominerende Rolle; de to andre store Universiteter, Leipzig og München, følger derefter, men meget længere nede; dernæst følger Halle, Breslau og Göttingen; endnu længere nede i Rækken Königsberg, Bonn,

Marburg, Tübingen og Strassburg. Den stærke Tilgang til det filosofiske Fakultet skyldes vel for nogen Del den oven for under det theologiske Fakultet berørte Omstændighed, men den skyldes ogsaa, og for en Hoveddels Vedkommende, den Tiltrækningskraft, som de naturvidenskabelige Fag og de levende Sprog i vor Tid øver i Modsætning til tidligere Tid.

Bogen indeholder derefter forskellige Afsnit om Farmaceuterne, Land- og Skovbrugsstuderende samt om Docenterne. Til Slutning findes et udførligt Afsnit om Skolerne i deres Forhold til Universitetet.

Det foreliggende Værks Opgave er, som dets Udgiver bemærker, »ved en omsorgsfuld Samlen og en passende Bearbejdelse af det vedkommende hidtil spredte statistiske Materiale at skaffe de ledende Statsmænd, de praktiske Nationaløkonomer og Historikerne et Hjælpemiddel til rigtigere Bedømmelse af de paagældende Spørgsmaal og vore samtlige Kulturforhold.« Imidlertid indskrænker Værket sig ingenlunde til at samle og bearbejde det statistiske Materiale, — der forøvrigt jo kun er i Stand til at belyse enkelte Sider af Undervisning -, særligt Universitetsforholdene; men det indeholder ogsaa vidererækkende Betragtninger.

Som alt fremhævet konstaterer Værket først og fremmest den jo forøvrigt almindeligt bekendte Kendsgerning, at Universitetsfrekvensen i Slutningen af Halvfjerdserne og Begyndelsen af Firserne er stegen enormt; men den ovenfor citerede Tabel udviser, at man ogsaa tidligere har kendt lignende stærke Tilstrømninger, — der saa er blevne efterfulgte af en ikke mindre stærk Ebbe. Saa kan det jo denne Gang gaa paa samme Maade; og det haaber Forf., at det vil. Han haaber det, — for han betragter ikke den stærke Universitetsstrømning som noget ubetinget Gode. En berømt Statistiker, der ogsaa har behandlet Universitetsstatistiken (i et Arbejde, der offentliggjordes for akkurat 50 Aar siden), og som ofte citeres i det foreliggende Værk, Dieterici, udbrod begejstret: »Held den Stat, der under alle

Livsforhold, i By og paa Land, besidder ret mange, der har studeret og har videnskabelig Dannelse! . . . I denne Ordets Betydning kan det ikke noksom ønskes, at Universitetet besøges af saa mange unge Mænd som muligt. Dannelsens gyldne Træ bærer kostelige Frugter i alle Stænder!« Forf. afkøler denne Begejstring med en lille prosaisk Bemærkning om, at kun meget Faa søger Universitetet alene for Dannelsens Skyld; de Allerfleste driver Studiet slet og ret som Brødstudium. Og derfor er det af afgørende Betydning, om Universitetsfrekvensen staar i det rette Forhold til Efterspørgslen efter Jurister, Theologer, Læger, Lærere osv. Er Tilstømningen for stærk, bliver Følgen let, at Examensfordringerne stiger, hvorved et stort Antal Kandidater maa falde, og de Aar, de til ingen Nytte har ofret paa Studier, betragtes da som spildte, eller Tiden for Opnaaelse af Ansættelse forhales, Lønnen trykkes ned eller Avancement udebliver længere end paaregnet; — ved alt Sligt avles Misfornøjelse og en Mængde Kræfter, der kunde have været heldigt anvendte, gaa til Spilde. Men ikke nok dermed: Befolkningens store Masse, der bortset fra Undtagelser, nøjer sig med Almueundervisningen, omfatter allermindst 90 pCt. af Befolkningen. Da det nu tør antages, at de lavere Klasser formerer sig stærkere end de højere (fordi de gifter sig tidligere, og, trods den store Børnedødelighed, vistnok har større Familjer), saa skulde jo, naar Udviklingen forøvrigt gik videre i samme Spor, de Dannedes Brøk endog tage af. Forandrer Forholdet sig alligevel ikke, ja saa beviser det vel, at de store Masser med Held stræber op ad i Dannelse. Paa den anden Side vil, naar Befolkningen bliver tættere, et forholdsvis mindre Antal Personer være i Stand til at dække Efterspørgslen: d. v. s. under forøvrigt uforandrede Forhold vil for hver 100 Indb. færre Retsbetjente, administrative Embedsmænd, Præster, Apothekere osv. finde Anvendelse, fordi en Embedsmand, naar Befolkningen lever tættere sammen, i mange Tilfælde kan bestride Forretningerne for et større Antal Personer, end naar Befolkningen lever spredt. Man vil derfor se, at

naar Befolkningen tager til, er det rimeligt, om mange Embeder ikke tager til i samme Grad (altsaa forholdsvis tager af); og alligevel kan der være rigeligt nok med de paagældende Embeder. Bogen indeholder interessante statistiske Data til Belysning heraf. Et Par Exempler: I 1815 kom der i Preussen af evangeliske Gejstlige 87 paa 100,000 Indb.; i 1840 65, i 1881 48; — af katholske Gejstlige var Forholdstallene i 1828, 1840 og 1881 henholdsvis 110, 98, 84; — af Jurister i 1831, 1851 og 1881 henholdsvis 44, 35 og 31. For Lægernes Vedkommende har Forholdet været et andet: de ordenligt uddannede Lægernes Tal er taget betydeligt til (ogsaa relativt), men om Fremgangen i de kommende Aar vil være saa stærk, er tvivlsomt, ihvorvel Publikum med den stigende Velstand nu mere end tidligere bruger Lægehjælp. Ogsaa de akademisk uddannede Læreres Tal er steget stærkt: fra 10 pr. 100,000 Indb. i 1816, til $12\frac{1}{2}$ i 1846, $13\frac{1}{2}$ i 1863 og næsten 19 i 1881, og Forf. antager, at ogsaa i den nærmere Fremtid vil Efter-spørgslen efter Skolemænd tage til. Men med Hensyn til mange Embeder og Bestillinger gælder det, at det ingenlunde uden Videre kan betragtes som et ugunstigt Tegn, at Tallet paa Aspiranter til de paagældende Embeder og Bestillinger ikke holder Skridt med Befolkningstilvæksten; ja, det kan ofte være, at det at Tallet paa de Studerende voxer relativt ligesaa stærkt, ligefrem involverer et Misforhold. Forf. af det foreliggende Skrift mener nu, at det i dette samlede og bearbejdede statistiske Materiale leverer Bevis for, at et saadant Misforhold i vor Tid hurtigt og paa de fleste Omraader er trængt frem. Aarsagerne hertil er, efter Forf. Mening, dels at man i Tyskland begunstiger de lærde Skoler paa de lavere Skolers Bekostning, og derved forleder Mange til at lade deres Børn faa en videnskabelig Fordannelse i Stedet for en Realdannelse, som de maaske i og for sig egnede sig bedre for, — dels at Købmænd og Industridrivende i Tyskland ikke indtager den sociale Stilling, der tilkommer dem og som de i Almindelighed har i Udlandet, men skubbes til Side for Folk med akademisk Dan-

nelse, medmindre de da har præsteret noget ganske Usædvanligt eller er i Besiddelse af en særdeles stor Formue.

De sidst citerede Tal leder Tanken hen paa et Sted i Ernst Brandes's interessante Afhandling om Befolkningslæren, hvor den ærede Forfatter argumenterer paa en Maade, der minder om de abstrakte Nationaløkonomer. En Sagfører beklager sig ligeoverfor Hr. Brandes over »Overbefolkningen«; der er, siger Forfatteren, »for mange Hunde om hvert Ben«; »vi er nærvæd at æde hinanden op«; »hver Familie har sin juridiske Kandidat, der skal fødes op med Familiepraxis«; der er ogsaa for mange Vexellerere, Købmænd osv. osv. »Slaa Halvdelen af dem ihjel«. Hr. Brandes svarer, at han ikke vil anbefale et saadant Blodbad, — og deri har han naturligvis Ret; men han har ikke Ret i, at Blodbadet kun vilde formindske Befolkningens absolute Tal, ikke de relative, d. v. s. Tallene af Kunder pr. Sagfører, pr. Vexellerer, pr. Købmand osv. (Jfr. Ernst Brandes, Samfundsspørgsmaal, p. 66 flg.). Sagen er den: et almindeligt pludseligt Blodbad, der formindskede Befolkningen til det Halve, vilde ganske vist reducere Tallet af »Hunde« i Øjeblikket til det Halve, men hvilken Indflydelse en Forandring af Befolkningens Størrelse vilde have paa »Benene«, lader sig ikke paa Forhaand sige. For Sagførernes Vedkommende kunde det godt være, at en betydelig Formindskelse af Befolkningen vilde bringe ganske andre Resultater med sig, end hin Sagfører troede; det kunde godt være, at de ikke blot ikke vilde vinde noget ved at Halvdelen af Menneskene sloges ihjel, men at de rent ud vilde tabe derved. Det er sandsynligt, at i en tæt Befolkning, hvor man ideligt støder til hverandre, indtræder der forholdsvis hyppigere Tilfælde, hvor en Sagførers Hjælp er nødvendig, end i en tynd. Paa samme Maade forholder det sig med Læger: ikke blot er Velstanden større i en tæt end i en tynd Befolkning, ikke blot af denne Grund benytter den tætte Befolkning mere Lægehjælp end den tynde, men det er ogsaa rimeligt, at der i den tætte Befolkning forekommer forholdsvis flere Sygdomstilfælde end i

den tynde. Der kan nævnes flere Exempler i den Retning. Men der kan ogsaa nævnes mange Exempler i den modsatte, og ovenfor er der jo nævnet nogle; men i den Conrad'ske Bog findes der endnu mere om den Sag. Saa meget er sikkert, at naar Befolkningen bliver tættere eller tyndere, paavirkes Trangen til de forskellige Professioner, snart stærkere, snart svagere, snart paa den ene, snart paa den anden Maade.

Rodbertus-Jagetow, aus dem literarischen Nachlass von — III. Berlin, 1885, Puttkammer & Mühlbrecht (LXIV og 284 S.) (8 M.)

Den anden Del af »Zur Beleuchtung der socialen Frage«, der her endelig — ti Aar efter sin Forf.s Død — er kommen til Udgivelse, er kun et Fragment. Og dette Fragment indeholder endog for Størstedelen kun Gentagelser, ikke blot Gentagelser i den Forstand, at Rodbertus tidligere har udviklet de samme Anskuelser som her, men endog i den Forstand, at det her offentliggjorte Fragment for Størstedelen er en Reproduktion af tidligere trykte Sager. Den sidste (»større«) Halvdel af, hvad der her fremtræder som »Zur Beleuchtung der socialen Frage, Theil II« (hvilket dog kun er »første Hefte« af de tre Hefter, som efter Rodbertus's Plan i Forening skulde have udgjort »anden Del« af »Zur Beleuchtung etc.«) er nemlig ikke Andet end et kun lidet ændret Optryk af Rodbertus's i 1850 offentliggjorte første »sociale Brev« til von Kirchmann. Det Ny i »Zur Beleuchtung etc. II« skulde være de statistiske Argumenter, Rodbertus fremfører, støttende sig til Colquhouns og Baxters »Indkomst-Pyramider« (illustrerede ved tre grafiske Fremstillinger); men ingen Statistiker vil tillægge Rodbertus's statistiske Ræsonnementer nogen Vægt. Men sine tidligere udviklede Synsmaader fremfører Rodbertus her med en Varme, at selv den, der er fortrolig med Rodb.s tidligere Værker, føler sig greben ved Læsningen af »Zur Beleuchtung II«. Med levende Farver udkaster han et Billede af Arbejdernes Kaar. »I